

KVÄKAR - tidskrift

Nr 1 2009
Årgång 60

Ur Kväkarerfarenheten:

*Sviker vi vår uppgift
har vi ingenting att skylla oss med,
ingen ritual eller konstnärlighet (5.11)*

*Tänk på att du helgar
arbetsdagen (4.13)*

Emilia Fogelklou

Djupekologi, Spinoza och

Det inre Ljuset

s. 4

De tidiga vännernas profetiska budskap

(och hur det kan tolkas idag)

s. 9

I detta nummer

<i>Djupekologi, Spinoza och Det inre Ljuset</i>	4
<i>De tidiga Vännernas profetiska budskap (och hur det kan tolkas idag).</i>	9
<i>Malla Horn, Sylvia Milstam och hjälpen till Wien</i>	28

Omslag: Citat från "Ur Kväkarefarenheten, En samling citat" Vännernas Samfund i Sverige, Stockholm 2007

Innehållet i artiklar i detta nummer redogör vi kortfattat för och kommenterar i redaktionsrutan på nästa sida.

**kväkar -
tidskrift**

Tidigare Nordisk Kväkartidskrift årg. 1-25, ISSN 0245-06005

Pg 35 84 99-2, Box 9166, 102 72 STOCKHOLM, fax 08-668 68 16

Utgiven av Vännernas Samfund i Sverige.

Författarna svarar ensamma för de åsikter som framförs i artiklarna

Prenumerera för 2009 genom att sätta in 160 kr på pg 35 84 99-2, för Norden 200 kr och utanför Norden 200 kr. Lösnummerpris 45 kr.

Adressändringar och förfrågningar om prenumeration sänds till Tofte Frykman, Frihamra 5704 B, 762 92 RIMBO.

Manusstopp den 15:e februari, maj, augusti och oktober.

Redaktion: Tofte Frykman, redaktör, adress ovan, tel & fax: 0175-604 25, e-post: kt@kvakare.se.

Publiceringskommitté: Redaktionen och Nicklas Adamsson, Berit Bylund, Åsa Ekström, Sanne Nilsson Lindberg, och Jack Wright

Kära läsare,

I år kommer Nordiska kväkare att samlas till ett gemensamt möte den 25-28 juni på Nordiska Folkhögskolan i Kungälv. Temat kommer att handla om ekologi och miljö, preliminärt formulerat som "Kärlek till jorden – låt ditt liv tala!". Både kväkare och andra intresserade är välkomna till mötet! Mer information kommer i senare utskick av VänNytt.

Vi kommer i KT att följa upp detta evenemang med flera artiklar, varav den första kommer nu. Per Ingvar Haukeland är kontaktad som inledare och vi har glädjen att presentera hans tänkvärda artikel om djupekologi och Det inre Ljuset med referenser tillbaks till Spinoza och även den nyligen bortgångne store norske ekofilosofen Arne Naes i detta ämne. Artikeln är med Per Ingvars godkännande en bearbetning av hans artikel i Kvekeren 4/2008.

För någon tid sedan fäste en vän min uppmärksamhet på ett mycket uppskattat bidrag av Rex Ambler vid en konferens i England anordnad av Quaker Life om "Kväkaridentitet och hjärtat i vår tro". Jag kontaktade Rex om publiceringstillstånd och han berättade då att artikeln om *De tidigiga Vännernas profetiska budskap (och hur det kan tolkas idag)* troligen var den tydligaste han gjort i ämnet, som hade han har jobbat med i mer än 15 år. Ju mer jag arbetat med hans skrift desto mer kände jag att detta måste vi få dela med oss av till vår svenska läsekrets. En lättillgänglig och mycket tankediger, auktoritativ beskrivning av kväkarrörelsens tidiga historia och andliga grund.

Artikeln är dock längre än ett vanligt KT-nummer, så vi har delat upp den i två delar. Den första handlar om miljön i vilken kväkarrörelsen växte fram i och hur de tidiga Vännerna sökte, tänkte och skrev kring det som fortfarande utgör grunden i vår religionsuppfattning. Här ges många belysande citat ur tidens skrifter – varsamt översatta till dagens språk. Avsnitt två är kortare och kommer i nästa nummer. Där ger Rex sig på att sikta fram hur tidiga Vänners budskap kan tolkas och ges en meningsfull betydelse för oss idag.

Om du tittar på din adressetikett på baksidan så bör det stå (*Bet. 2009: Ja*), annars använder du snarast det medföljande inbetalningskortet för att förnya din prenumeration till vårt pg 35 84 99-2! För 2009 är prenumerationsavgiften 160 kr i Sverige och 200 kr för utlandsprenumerationer. Stödprenumerationer till valfritt högre belopp är naturligtvis alltid välkomna.

Tofte Frykman, redaktör

Djupekologi, Spinoza och Det inre Ljuset

Av Per Ingvar Haukeland, Norge

Temat vid det nordiska sommarmötet i Kungälv blir "Kärlek till jorden – Låt ditt liv tala!"

Per Ingvar kommer att inleda.

Djupekologins fader, den norske filosofen Arne Naess är starkt inspirerad av 1600-talsfilosofen Spinoza. Per Ingvar Haukeland menar att Naess tolkning av Spinoza är inspirerande och har en uppenbar relevans för kväkare. Här visar Haukeland på några av likheterna mellan djupekologin, Spinoza och Det inre Ljuset.

När Arne Naess och jag arbetade med boken *Livsfilosofi* (1998) hade vi många samtal om Spinozas filosofi och jag blev allt mer uppmärksam på likheten mellan Spinozas tänkande och det jag uppfattar som centralt i kväkarnas syn på religion. Senare har jag haft glädjen att läsa mer om förhållandet mellan Spinoza och kväkarna i *Lyset på Lysestaken* (red Inez Boon, Kvekerforlagets småskrifter, 2004).

Spinoza hade kväkare, menoniter och andra fritänkare i sin vänkrets så det är inte överraskande att t ex hans syn på Bibeln liknade kväkarnas, men här ska jag begränsa mig till det som inspi-

rerat Arne Naess och många andra i den djupekologiska rörelsen. Det handlar om Spinozas syn på Gud och Naturen och hans tankar om förhållandet mellan förnuft och känsla.

I sitt huvudverk *Etiken* (publicerat postumt 1677) skriver Spinoza om två slags känslor – de negativa (passiva) känslorna, som hat, missmod och hopplöshet, och de positiva (aktiva) känslorna, som kärlek, vänskap och hopp.

Enligt Arne Naess menar Spinoza att de negativa känslorna inte kan ta makten över oss helt och fullt, men de gör oss passiva. Något i oss försöker förvandla dem till positiva känslor i syfte att aktivera hela vår mänsklighet. Arne Naess hävdar att Spinoza knyter detta något till ordet *ratio*, dvs "rationalitet", "förnuft". Med *ratio* avser Spinoza ett djupare förnuft som anknyter till det vi är och vad vi står för djupast sett. Det är som *en inre röst* som säger oss vad som är förnuftigt och oförnuftigt utifrån djupare värden.

Samhället präglas idag av ett snävare förnuft, en teknisk-ekonomisk rationalitet som säger att något är förnuftigt om det är tekniskt möjligt och ekonomiskt försvarbart och om det finns en politisk vilja att genomföra det, t ex att bygga en ny p-plats i centrum på grund av ökad bilism. Om vi däremot utgår från djupare värden som ren luft, ekologisk hållbarhet, god hälsa, mindre buller och mer trivsel, då kan det vara mycket oförnuftigt.

Känslor och förnuft förhåller sig till varandra som segel till roder. Känslorna sätter oss i rörelse, medan förnuftet styr. Det djupekologin kräver är att vi frågar oss, enskilt och tillsammans, vilket slags förnuft som präglar den riktning vi rör oss i.

Arne Naess tolkning av Spinozas *ratio* ligger mycket nära det jag upplever att vi kväkare menar med *Det inre Ljuset* eller *Det av Gud* i människan. Jag känner också igen det i ordet *Logos* så som det används i Johannesevangeliet 1:1: *I begynnelsen fanns Ordet, och Ordet fanns hos Gud, och Ordet var Gud.*

När Spinoza i *Etiken* talar om Gud, talar han också om Naturen – han ser Gud/Naturen som en helhet. Han bryter med den kartesiska dualismen som skiljer himmel och jord, kropp och själ, Gud och Naturen. Någon har tolkat honom som

panteist (Gud är allt), men enligt Arne Naess bör han snarare räknas som panenteist, en som ser *något av Gud* i allt.

Spinoza gör en distinktion mellan den skapande naturen och den skapade naturen. Han knyter sitt gudsbegrepp till det skapande i Naturen och ser samtidigt något av Gud – en skapande kraft – i varje levande väsen. Gud är inte ett väsen som en gång skapade världen, utan den levande och skapande kraften som verkar här och nu, i oss och i Naturen. Det skapade är det fysiska uttrycket för denna skaparkraft. Själens och kroppen existerar inte i två skilda världar, som Descartes påstod, utan de är nära förbundna med varann. Vi kan inte förstå Gud, säger Spinoza, utom genom Naturen. Vi är inte i Guds händer, vid *är* Guds händer.

Spinozas *ratio* knyts till den skapande princip som aktiverar de positiva känslorna och styr i riktning mot djupare värden som kärlek, vänskap, frihet och glädje. Spinoza framhåller att ju mer vi lever enligt *ratio*, ju mer kommer vi att leva i frihet och glädje. På liknande sätt upplyser oss *Det inre Ljuset* om vem vi är djupast sett. Det visar oss vårt *sanna jag* och vilka möjligheter vi har att vara en skapande och positiv kraft i världen.

Spinoza kopplar *ratio* till vår intuition. Många kväkare vill också

gärna förknippa *Det inre ljuset* med intuitionen. Spinoza skriver att den högsta formen av bekännelse är ett *kärleksstyrt intuitivt erkännande av Gud*. Det är genom intuitionen som Gud talar till oss i vårt inre, och detta föder de positiva känslorna. Det är ett annat sätt att se på intellektet än den begränsade uppfattning vi har idag och som ofta knyts till IQ-tester. Intelligens har nog mer att göra med det som Blaise Pascal en gång sade: *Hjärtat har sitt förstånd som förnuftet inte förstår*.

Lyckas vi handla enligt vår intuition blir vi upphov till vår egen utveckling, något som enligt Spinoza visar sig som ökad frihet, en inre ro och djup glädje. Arne Naess talar om detta som *aktiv-het*, inte aktivitet. Man kan vara i full aktivitet utan att hela ens väsen är med, medan aktivitet är när man leds av den djupa glädjen och de positiva känslorna. Spinoza talar om en längtan och en strävan efter att vara i Gud, efter att komma tillbaka till *oss själva* – till *det av Gud* i oss.

Jag har tänkt på detta i samband med berättelsen om Jesus i Getsemane natten innan de romerska soldaterna grep honom. Han var mänskligt sett ensam, naken inför tillvarons brutala sidor, och han bad Gud att få slippa, men så säger han: *Icke som jag vill utan som du*

vill. Det kom för mig att vad Jesus här säger, det säger han till sig *själv* eller snarare till *det av Gud i sig*. Han ser att det han ska göra är rätt, och även om jaget är förskräckt, vänder han sig till något djupare i sig själv – till sitt ”sanna jag” och säger *som du vill*. Guds vilja kan uppfattas som vår egen djupaste vilja, och följer vi denna växer vi i frihet, enligt Spinoza. Ju mer vi är i Gud, ju mer är vi oss själva och ju friare blir vi.

Om vi uppfattar *Gud* som något i oss som hör ihop med vem vi är, djupast sett, och om vi släpper fram *Det inre ljuset* så att det kan visa oss vem vi är och vad vi kan göra för att vara en positiv och skapande kraft i tillvaron, ja, då står vi kanske ensamma inför de system vi blivit invecklade i, men vi tänker och handlar enligt något djupare i oss och kan därigenom peka på ett slags himmelsk frihet.

Grundläggande i Arne Naess ekosofi är *Självförverkligandet*. Då talar han om ett djupare *Själv* eller, med hans begrepp, *det utvidgade Själv*. Genom vår unika förmåga att identifiera oss med andra, och då inte endast människor, utvidgar vi vår förståelse av vårt *Själv*. Det vi har en nära relation till, är en del av det utvidgade *Själv*. Genom denna förmåga till identifikation kommer vi att kunna känna igen skaparkraften i den andre som

samma skaparkraft som finns i oss. Naess jämför med hinduernas *Atman*, ett ord som beskriver det som alla enskilda själar växer fram ur, och som de återvänder till efter *uppvaknandet* (en form av *upplysning*). Det handlar om att låta *Det inre ljuset* upplysa hela vårt väsen om det som vi står i ett innerligt förhållande till.

Många kväkare talar också om Gud som *Ljuset* och *Kärleken*. *Kärleken* attraherar och sammanför. *Ljuset* upplyser om vad som är *rätt* och *fel* utifrån *Kärleken*, något som kommer till uttryck i *ratio* – det djupare förnuftet. Vilket samhälle hade vi haft idag om det varit denna *upplysning* som legat till grund för Upplysningstiden på 1700-talet?

Med begreppet *det utvidgade Själv* försöker Arne Naess förmedla att allt och alla potentiellt står i ett innerligt förhållande till varandra. *Allt levande är i grunden ett och samma*, säger han och menar att allt du möter potentiellt är en del av *dig Själv*. Om du är innerligt förtjust i en människa, en plats eller ett sällskapsdjur så kan det uppfattas som en del av *dig Själv* (med stort S). Om du är förtjust i något med *Kärlek* kommer du att försöka ta hand om detta så som du tar hand om *dig Själv*. I det *Ljuset* kan den gyllene regeln, *Älska din nästa så som dig själv*, få en djupare innebörd.

Mahatma Gandhi försökte möta var och en som en potentiell vän. Arne Naess utvidgar detta till att innefatta alla andra levande väsen. Han berättar om en same som var med under Alta-aktionen; på frågan varför han försökte rädda älven svarade sammen: *Älven är en del av mig själv*. En viktig del av djupekologin är att vidga vår uppfattning om *oss Själva* som något mer än vårt ego. Det av Gud i oss knyter oss till det av Gud i allt levande. Jorden är en levande organism som nyskapas hela tiden.

Vi kväkare har lång erfarenhet av att tala om *det av Gud i varje människa*, men den växande djupekologiska kväkarrörelsen vidgar denna insikt till att tala om *det av Gud i skapelsen* (den djupekologiska kväkarplattformen).

Spinoza talar också om betydelsen av *vännernas samfund*, om än inte på samma sätt som vi kväkare gör det. Men han syftar på en livgivande gemenskap, på att känna glädje när andra känner glädje, att känna sig fri när andra är fria.

Vid ett möte i oktober för norska Vänner med temat *Jorden – vårt hem* fick jag en inre bild: uppgiften vi står inför är, med tanke på de genomgripande samhällsförändringar som är nödvändiga, lika stor som den John Woolman stod inför då han ville avskaffa slaveriet. Men han klarade det, och jag tror att

också att vi kan bli en positiv och skapande kraft för att hela världen, bli det George Fox uppmanar oss till: *Var förebilder, var exempel i alla länder, på alla platser, öar, bland alla folkslag, vart ni än kommer, så att ert levnadssätt och er livsstil kan förkunna bland och för alla slags folk; då kommer ni att kunna vandra i god förtröstan och svara på det av Gud i alla.* (George Fox, 1656)

Översättning och bearbetning
Tofte Frykman, ur Kvekeren
4/2008.

Kväkarhjälpskommittén sammanträdde den 21 februari. Från givarkretsen hade kommit önskemål om att kunna få stödja palestinierna i Gaza såväl som i Ramallah. Norges Kvekerhjelp har i 15 år arbetat med stöd till 13 förskolor med c:a 1 700 barn. Arbetet startades på 1970-talet av amerikanska kväkare och nu får Kvekerhjelp finansiering även från Norges UD och Norad utöver privata gåvor. Ansvarig för skolorna lokalt är organisationen PECEP (Palestinian Early Childhood Programme). Förskolorna kunde öppna igen 21 januari 2009, då var två skadade av kriget och behövde repareras, medan behovet av att bearbeta barnens traumatiska upplevelser var enormt.

Kväkarhjälpen beslöt att samla in öronmärkta bidrag till stöd för

norska Vänners arbete i Gaza med tanke på de extra behoven av återuppbyggnad och trauma-healing. Vi har tidigare varit överens om att svenska Kväkarhjälpen koncentrerar sig på att stödja europeiska Vänners gemensamma arbete bland flyktingar i Ramallah och Kvekerhjelp tar ansvar för Gaza.

Vi beslöt också att fortsätta med insamling till georgiska kväkares arbete bland offren för höstens krig mellan Georgien och Ryssland. Enligt redovisning vi fått av våra bidrag har pengarna främst gått till medicin och mat till barn och gamla. (Se pg på sid 28 och 32).

Någon dag efter vårt möte kom beskedet att vår norske Vän **Bernt-Erik Heid** stilla drog sitt sista andetag söndagen den 22 februari. Han har i många år kämpat med sin cancer. Ända in i det sista deltog han aktivt och oförtrutet i arbetet med bl.a. Kvekerhjelp.

Bernt-Erik var en idealist, kunskapsrik och intresserad av många frågor. Hans arbete som ledare för Kvekerhjelp präglades av hans engagemang för rättvisa och jämlikhet där han lade ner ett oerhört stort och intiativrikt arbete. Samtidigt var han varm och personlig i kontakten med alla han mötte. Vi saknar honom och sänder våra varma hälsningar till våra Norska Vänner och Bernt-Eriks näraste.

Tofte Frykman

Tidiga Vänner

De tidiga Vännernas profetiska budskap (och hur det kan tolkas idag).

Av Rex Ambler för Quaker Life Conference April 2008 reviderad i augusti 2008. Översättning Tofte Frykman

De frågor vi ska diskutera går djupt. De handlar i grunden om vilka vi kväkare är; vad grundar vi vår tro och vårt hopp på och vad, om något, som binder oss samman i en andlig gemenskap. Det är bra att vi tar upp dessa frågor direkt, men de kan också få oss att tappa modet. Var börjar man? Vilka resurser har vi att besvara dem? Ett uppenbart svar på *den* frågan är att vi har de tidiga Vännerna. Vi har alltså uppteckningar om hur vår rörelse började för 300 år sedan och vad som gav den inspiration och kraft. Här har vi åtminstone en referenspunkt. Här kan vi också kanske hitta den inspirationskälla vi behöver för att möta dagens utmaningar. Men när vi försöker hämta inspiration ur vad de skrivit uppstår också ett stort frågetecken. Kan de verkligen tala till oss som lever nu i en värld som är så annorlunda mot den som var deras?

Det första vi lägger märke till är språket. Det är så olikt vårt, nästan som ett främmande språk. George Fox egen berättelse om sitt liv i *The*

Journal, som lovar så mycket, visar sig vara påfrestande kompakt, nästan oläslig efter sådär 50 sidor. Barclays *Apology* är mycket mer lättillgänglig eftersom den tycks skriven på ett språk som ligger närmare vårt eget, ändå handlar den om saker som vi, 300 år senare, inte längre frågar oss: kan kväkartron anses bekräftad i Bibeln? Överensstämmer den med Descartes och andra 1600-talsfilosofers tänkande? De var säkert viktiga frågor då, men är de det nu? Detta aktualiserar en annan svårighet. Varför betonade man särskilt Bibeln? Deras texter – Barclays, Fox och de andra – låter alltför mycket som dagens evangeliska läror, eller som en predikan. Naturligtvis visste de inget om modern bibelkritik – den hade knappast tagit fart på deras tid – så de var som sina samtida ganska naiva inför den åldriga texten. De visste inte heller något om dagens vetenskapliga revolutioner, för att inte tala om de industriella och teknologiska revolutionerna med alla de våldsamma sociala och religiösa omvälvningar som följde i deras

spår. Hur kan vi tro att de tidiga Vännerna har något att säga oss? Just de frågor som vi skulle vilja vända oss till de tidiga Vännerna med – frågor vi ställt oss om identitet, mångfald och grunden i vår tro – är inte frågor som de skulle haft lätt att förstå.

Allt detta är säkert sant, men jag vill påstå att trots alla skillnader mellan oss och dem så är det fortfarande något som vi har gemensamt, och om vi kan lära oss att tolka dem rätt så har de fortfarande något att säga oss. Låt mig få försöka dela med mig av detta, frukterna av mina mer än 15 års kamp med att förstå dessa grundare till vår trosrörelse.

De första kväkarnas värld

Deras budskap växte fram som ett svar på en speciell kris på deras tid, men den var inte så olik den vi har idag. När Fox kom till norra England 1651 och 1652, tre år efter inbördeskrigets slut, hade det rasat under 1640-talet tills det slutade blodigt 1649 med att kungen avrättades. För första gången i historien fanns det ingen kung (eller drottning), och landet hade satt igång ett riskfyllt försök att skapa en republik. Det fanns inte heller några biskopar, ingen Church of England, inte ens någon annan kyrka som kunde ta dess plats. Det fanns ingen censur för ingen hade makt att införa en sådan. Vem

som helst kunde nu publicera sina tankar och idéer, vilket många tusen gjorde, med tusen olika röster, om vad man nu borde tro på, vem och vad man kunde lite på och hur deras liv och land nu borde skötas. Det var en tid av frihet, det måste sägas, vars like vi inte upplevt vare sig förr eller senare. Men en dyrköpt erfarenhet.

Låt mig försöka ge en bild av vilket intryck som dessa förändringar måste ha gett. På 1600-talet var makten hierarkisk, både den religiösa och politiska, även efter reformationen. Den såg ut såhär:

Gud
Kristus
Bibeln

Kung eller drottning
Lorder och biskopar

Herrskap och präster
Vanligt folk (allmänhet)

Jag har kursiverat den del av strukturen som eliminerades genom kriget.

Det var en spännande tid, men knappast lycklig. Människor var fria (äntligen) från auktoritetens bojor, men de kunde inte hitta något hållbart alternativ. Åtminstone inte något som tillräckligt många kunde enas kring. De var överens om, de flesta, att Bibeln skulle anses som det slutliga kriteriet på sanning – den var den enda ”auktoritet” som överlevt den senaste tidens kaos. I verkligheten var det huvudsakligen på grund av dess

auktoritet som folk hade kastat sig ut i krig för att besegra kungens och kyrkans missbruk. Därför hade de stora förhoppningar under kriget, och strax efteråt, att när deras förtryckare besegrats så skulle de etablera en ny kyrka och ett nytt samhälle grundat på auktoriteten i Guds ord. Nu skulle de emellertid bli grymt besvikna, trots att de till viss del hittat en enighet i kampen mot en gemensam fiende. För när de nu började möta varandra för att besluta om framtiden kunde de inte enas. De kunde inte ens enas om en gemensam bibeltolkning. Presbyterianer, Fritänkare, Baptister och de nyligen grundade sekterna polariserades i separata grupper som opponerade sig mot varandra: i ”skilda hopar”, som kväkarna senare beskrev dem. På liknande sätt misslyckades de som formade den nya regeringen under Oliver Cromwell (eller snarare, de nya regeringarna) med att skapa en form för beslutsfattande eller en gemensam politik som medlemmarna var beredda att stödja. Religiösa olikheter spelade också in, liksom sociala och klassintressen. Det verkade som herrskapsklassen själva ville gripa makten, medan de flesta som kämpat i frihetskriget ännu en gång ansåg sig som förtryckta. Det var inte förvånande att Cromwell själv tog makten, som ”riksföreståndare”, för att tygla kaoset. Men genom att göra det gav

han i praktiken signalen till slutet på det stora experimentet med ett demokratiskt styre. När Cromwell dog 1658 uppstod en rörelse för att ta tillbaka kungen, alltså att återinsätta monarkin genom att kröna den döde kungens son, och därigenom återupprätta statskyrkan (*Church of England*), vilket skedde utan protester 1660.

Jag berättar detta för att ni skall få ett intryck av hur människorna på den tiden måste ha känt det. Det var en tid med stor osäkerhet och därmed djup oro. Man kan föreställa sig hur det skulle vara att förlora all tillstymmelse till stabil social ordning och lämnas åt att sköta sig själv. Var skulle människor då få möjlighet att skapa sammanhang i tillvaron och hitta sin egen plats i den? Till och med Bibeln, den enda kvarvarande auktoriteten i dessa våldsamma tider, blev nu ifrågasatt. Om inte ens teologer och präster kunde bli överens om vad den betydde, hur skulle den då kunna användas som vägledning eller för den delen som ett rättesnöre?

Så för dem som förlorat tilltron till bibeln och dess så kallade uttolkare blev gapet mellan människor och källan till verklig sanning större:

Gud
Kristus

Vanligt folk

På det tidiga 1650-talet fanns det tusentals, kanske miljoner, människor i England som drev redlöst på ett hav av osäkerhet och fruktan. De kände sig främmande och förlorade, en del gav upp i förtvivlan, andra hoppades fortfarande vagt att någon, något skulle uppenbara sig som kunde visa dem sanningen och peka ut en väg för dem. Några grupper som samlades, löst, kring detta hopp kallades för Sökare.

Innan vi studerar hur kväkarna reagerade i denna situation bör vi emellertid stanna upp och fundera på hur denna kris i England drev till sin spets en kris som hade jäst i Europa under ett par århundraden. Så länge som Europa stod under den katolska kyrkans skyddande himmel levde man i relativ fred. Kyrkan hade lyckats inte endast att erbjuda nåden och ledning för dem som behövde det, utan också en social struktur som placerade var och en på sin plats, och en teologi och filosofi som grundades på uråldrig auktoritet som förklarade varför världen gestaltade sig som den gjorde. Vi kan beskriva den såhär:

Gud
Kristus
Påve/koncilium
Kung eller drottning
Lorder och biskopar
Herrska och präster
Vanligt folk

När de nya köpmännen i städerna emellertid tyckte att kyrkan var irriterande, när vetenskapsmän och upptäcktsresande insåg att världen inte motsvarade det som kyrkan lärde ut och när känsliga själar som Luther och Erasmus insåg att kyrkans kompromisser och motsägelser var outhärdliga, så började den förlora sin makt och auktoritet. Kyrkans skyddande ramverk blev som en tryckande bur. Människor ville ut. Men när de klev ut gav den upptäckta friheten dem yrsel. Lyssna på dessa vittnesmål av några av den tidens intellektuella, dvs från 1500-talet, Reformationens och senrenässansens tid:¹

Salutati: "Strängt taget, det som för oss är kunskap är faktiskt bara ett slags förnuftig osäkerhet." Låter det bekant?

Pierre d'Ailly: "Aristoteles filosofi eller lärosatser [den tidens auktoritet inom vetenskap och filosofi] förtjänar snarare att kallas uppfattning än vetenskap."

Philip Melancton, protestantisk reformator: Skolastikerna [dvs. den tidens etablerade teologer och filosofer] "tänker hela tiden ut nya och fantastiska fantasier och kolossala uttalanden som, eftersom de saknar grund i verkligheten, är fullständigt obegripliga".

Lägg märke till formuleringen "saknar grund i verkligheten". Den ställer på ett lysande sätt den

tidens kris i centrum, långt mer än frågan om vem man skulle tro på bland alla dessa motsägande uppfattningar, antingen katoliker eller protestanter till exempel. De intellektuella blev medvetna om att idéer som hade framställts som högsta auktoritet "saknar grund i verkligheten". Vilken "verklighet" är det man avser här? Uppenbarligen inte världen som de hade blivit lärda att uppfatta den. Det måste vara världen eller livet som de kunde erfara den/det själva. Där var kraften i Galileos teleskop: det gjorde det möjligt för honom att titta och se stjärnorna själv, och han kunde berätta, bara på grund av vad han såg, att vetenskapsmännen och filosoferna hade fel. Historikern William Bouwsma kommenterar:

Den ärvda kulturen hade faktiskt blivit fördärvlig eftersom den, trots sina anspråk, inte längre hade någon ontologisk status [dvs. baserad på verkligheten]. Trots att sålunda den gamla kulturen nu betraktades som inget annat än ett mänskligt påfund, så fyllde dess praktiska krav människor med bävan eftersom de inte längre kunde uppfyllas.²

Jag vill betona formuleringen "inget annat än ett mänskligt påfund". Tillsammans med Melanctons formulering "saknar grund i verkligheten" visar den varför männis-

kor inte längre kunde känna igen sig i världen. Som Jean Calvin (en annan känd reformator) skrev om skolastikerna "De torterar själar med många betänkligheter och sänker dem i ett hav av bekymmer och oro".³

Calvin, Melancton och de andra reformatorerna reagerade till slut på krisen vilken de själva hade upplevt intensivt. De trodde att de hade hittat belägg som var fria från osäkerheten i mänskliga påhitt, för de upptäckte Bibeln som uttryck för Guds sanna Ord. Men i dåtidens England, nära 130 år senare, blev även denna auktoritet otillräcklig, inte för den inte var inspirerad av Gud, utan för att om man ska kunna förstå en forntida text så måste den tolkas av ofullkomliga människor. Så auktoritetens kris hade blivit ännu allvarligare, det krävdes nya svar.

Kväkarnas upptäckter

Mot denna bakgrund bör vi nu bättre kunna förstå det de tidiga kväkarna sade och gjorde. George Fox ger oss mer än en vink om krisen i sin redogörelse över de tidiga årens sökande, som nästan exakt överensstämmer med inbördeskrigets tid. Det var emellertid inte kriget i sig som bekymrade honom – han nämner det knappt i sin *Journal* – utan den osäkerhet, förvirring och de undanflykter som verkade ligga i botten, och som i

sin tur framkallade det. När han var 19 år (1643) vände han sig en gång till Gud med sina plågor som han säger för runt i rummet en sömnlös natt,

och ropade till Herren som sade till mig ”Du ser hur unga människor vandrar i fåfänglighet och äldre mot graven; allt detta skall du låta fara, både de unga och äldre, och håll dig borta från allt, och var som en främling inför alla”.

Hans ögon öppnades för att under alla hans plågor låg en medvetenhet om hur meningslöst och tomt livet var. Unga människor kunde inte hantera livets verklighet därför kastade de sig ut i ”fåfänga” tidsfördriv. Och för äldre människor, oberoende av vad de gjort med sina liv, togs det ändå från dem. Vad var meningen med allt detta? Ingen av alla han frågade kunde ge honom svar. I grunden var han ensam, en ”främling” i världen, det var bättre att hålla sig på sin kant om han skulle kunna hitta något slags verklighet som han kunde lita på. Detta var en erfarenhet som vi idag skulle kalla utanförskap. Men sedan fick han en upplevelse som gjorde att han kunde se världen på ett annat sätt och skapa verklig kontakt.

När jag hade övergivit alla präster, så lämnade jag även de olika predikanterna, och de som ansågs vara erfarna människor; för

jag fann ingen bland dem som kunde tala till min situation. Och när alla mina förhoppningar på dem och alla människor var ute, så att jag inte hade något yttre som kunde hjälpa mig, eller kunde säga vad man skulle göra, då, Ja då, hörde jag en röst som sade, ”Det finns en, just Kristus Jesus, som kan tala till din situation, och när jag hörde det så började mitt hjärta spritta av glädje.”⁴

Det som saknades i vad andra människor berättade för honom var verklig kunskap om livet som han upplevde det. De ”talade inte till min situation”, trots att han uppenbarligen kände till sin situation bra nog för att kunna säga att predikanterna hade misslyckats med att förstå den. Alltså var det hans intuitiva eller underförstådda kunskap om sig själv som måste ha öppnat dörren till en ny kunskap. Han gör en poäng av detta samband: det var först ”när jag hade gett upp...” som ”då, Ja då, hörde jag en röst som sade, ’Det finns en, just Kristus Jesus, som kan tala till din situation’”. Detta var just som han hade tappat förtroendet för allt och alla omkring sig (och därför var förtvivlad för han visste att han behövde denna kunskap) som han blev mottaglig för en röst inom sig som kunde peka ut sanningen. Fox måste ha varit en särdeles känslig och orädd ung man som kunde följa sin inre sanning, tvärt emot alla an-

dra. Men som Braithwaite säger i sin storartade historia, ”Nu fanns en person i England som, driven av sin lidelse för realism, både krävde och mottog en direkt erfarenhet av sanningen”⁵, och han var därmed beredd för den stora upptäckt som han stod inför.

Den röst han först hörde inom sig var inte hela sanningen; den pekade ut för honom ”en, just Kristus Jesus, som kan tala till din situation”. Rösten ledde honom tydligen inte tillbaka till hans Bibel, som berättar om Jesus. ”Jag hade inte något yttre som kunde hjälpa mig”. Den hänvisade honom till den inre Kristus, även om Bibeln kunde visa vad det namnet betydde, nämligen Guds ord, medlaren mellan Gud och människa.⁶ Alltså var Kristus något eller någon i honom som kunde berätta sanningen och sätta honom i förbindelse med Gud. Detta, säger Fox, var precis vad som hände när han stannade upp för att lyssna till rösten inom sig. ”Jesus Kristus... upplyser och ger nåd och tillit och kraft... Och det lärde jag mig genom erfarenhet.”⁷ Man förstår att han inte var tvungen att tro på Kristus, som han så ofta fått höra från predikstolen. Han upplevde verkligheten själv, omedelbart, som något som upplyser, tar emot och ger honom kraft. Allt han behövde göra var att uppmärksamta lyssna och ta emot det

som uppenbarades för honom. Följande stycke klargör detta:

Herren ledde mig stilla vidare och lät mig skåda hans kärlek, som var oändlig och evig, och som övergår allt förstånd som människan har medfött, eller kan skaffa sig genom berättelser eller böcker; och den kärleken låter mig se mig själv som jag var utan honom. Och jag var orolig för allt sällskap, för jag såg dem precis som de var, genom Guds kärlek som lät mig se vem jag var.⁸

Han blir ”upplyst” genom att förstås se sig själv som han var. Det är inte ”Gud” som uppenbaras utan Fox själv, som ni ser. Det måste ha varit minst sagt förlamande. På ett annat ställe beskriver han mycket dramatiskt erfarenheten av att bli upplyst:

Och då såg jag min oro, provningar och frestelser klarare än jag någonsin gjort! När Ljuset uppenbarades, framstod allt som saknade Ljus, mörker, död, frestelser, det orättfärdiga, det ogudaktiga; allt blev påtagligt och sett i Ljuset.⁹

Att själv bli avslöjad på detta sätt måste ha varit förkrossande. Men här berättar han, två sidor tidigare, att det avslöjades i ”kärlek”, så han bör också ha känt sig accepterad som han var, hur ovärdig han än måste ha upplevt sig själv. Det är naturligtvis en enormt befriande upplevelse: att uppleva hela san-

ningen om sig själv och på samma gång inse att man är accepterad som man är.

Vi skulle kunna visa Fox upptäckt i ett diagram där de gamla hierarkiernas triangel till slut har fallit samman, men där en ny verklighet visat sig horisontellt på vanligt folks nivå, ja faktiskt för hela mänskligheten.

Gud
Kristus

Vanligt folk

Nu kunde Fox börja använda sitt favorituttryck, "Gud har kommit för att själv undervisa sitt folk". Främlingskapet inför verkligheten som Fox upplevt som ung hade han nu övervunnit och han kunde leva med det.

Kväkarnas budskap

Denna erfarenhet blev grunden i hans förkunnelse. Det han trots allt hade upptäckt var den verklighet som kristendom förutsetts handla om, men som i själva verket hade dolts och förvrängts av försöken att framställa den som en lära, en teori. Denna inre sanning, den personliga upplevelsen av verkligheten, hade förvandlats till en yttre sanning, en officiell lära, och för att få tillgång till sanningen måste människor tro på dessa läror. Men hur skulle det kunna hjälpa dem?

Folket i England ansåg man levde på en illusion. De trodde att eftersom man hade kristendomen och var kristen så hade man den sanning man behövde. Allt som krävdes var att tolka den rätt och försöka leva ut den. Verkligheten var emellertid, som Fox började inse, att de hade en *idé* om sanningen, en "*uppfattning*" om den som han sade, och eftersom det var en uppfattning, och inte sanningen i sig, så blev de med nödvändighet osams om vad den betydde. Även när de var överens kunde de inte praktisera teorin för de hade ingen inre förbindelse med denna verklighet. Prästerna hade försökt hjälpa människor genom att lära dem precis hur man tillber Gud och lever ett kristet liv, men deras föreskrifter var bara "former" (ett annat avgörande ord för Fox). Därför hade Fox ett viktigt budskap till människor i sitt land.

Vakna, vakna, alla folk överallt som lever i former, se vad ni har, i avsaknad av den eviga ande som skapade Skriften. Alla era yttre böner, yttre predikningar, yttre sånger, kommer att ses som agnar som duger att kastas i den eviga elden.¹⁰

Så snart som Fox budskap slog an, år 1652 och 1653, fick han sällskap av andra som också var beredda att föra ut budskapet. En del av dem var till och med bättre än Fox på att formulera det klart, åtminstone

för oss, som försöker förstå det över 300 år senare. Jag har valt tre texter av tidiga vänner som tydligt illustrerar vad Vännerna ville tala om för världen.

Den första är av William Dewsbury, som blev övertygad om sanningen 1651 när Fox färdades norrut till Yorkshire. Han skrev sin *True Prophecy of the Mighty Day of the Lord* [Den sanna förutsägelsen om Herrens mäktiga ankomst] fyra år senare och riktade den till Englands folk:

O England, som ligger slaget och förlorat, skilt från den sanna och levande Guden genom din syndfullhet, trots alla dina bekännelser av hans namn i yttre former och efterlevnad.¹¹

Man ser där i början erkännandet av den svåra belägenheten, deras "slagna och förlorade land". Det har förlorat sin riktning för man har förlorat kontakten med den mest väsentliga verkligheten, "den sanna och levande Guden", trots det faktum att man "bekänner" att man tror på honom. Bekännelsen hjälper naturligtvis inte om den inte kommer ur en inre övertygelse, men det kan den inte göra för det de är engagerade i är "i yttre former och efterlevnad", som de strukturerade gudstjänsterna i deras kyrka. Så länge de är inriktade på "det yttre" blir de inte medvetna om "det inre". De är fångade av bilden

snarare än verkligheten, därför är de ohjälpligt "förlorade". Det de måste göra nu, säger Dewsbury till dem, är att "ångra sig", överge sina trossatser och religiösa övningar och vända sig mot den inre verkligheten. Och det vet de redan hur man gör, åtminstone i princip, för de har ett "ljus" i sitt samvete som kan visa dem vad som är verkligt och leda dem på vägen – detta är Guds "maning" som han i tysthet har gett var och en, om de bara vill ge akt på den.

Intressant nog berättar inte Dewsbury för dem vad denna sanning är som de redan borde känna till, bara var man kan finna den. Han ser som sin uppgift att "förklara för själarna var deras lärare finns, ljuset i deras samvete". Varje människa ska upptäcka denna sanning själv, och det ska man göra genom att skåda in i sig själv, särskilt in sitt "samvete", för att låta ljuset där inne visa en vad som verkligen sker. Detta kan tyckas som en torftig källa till insikt, men Dewsbury försäkrar att om de verkligen ägnar den uppmärksamhet, så "skulle den leda dem till hela sanningen" och "leda dem fram till källan med levande vatten där deras själ skulle bli vederkvickt" och till den sanna kraft de letat efter.

Han vänder sig sedan till "Englands styrande" och han lägger inte fingrarna emellan. Som en verklig

profet yttrar han: ”Jag har renat mitt samvete, uttryckt mig enkelt och klart till er, förklarat för er var ni står”. Och där är deras situation prekär. För bara några få år sedan blev alla som styrde störtade, ”biskoparna och kungen, lorderna och det gamla parlamentet”, faktiskt hela etablissemangen, för trots att de ”alla bekände sin tro på Kristi namn”, ”följde de inte hans maningar, ljuset i sina samveten, utan de följde sina egna hjärtans maningar och ökade sin makt för egen del, därmed hycklande inför Gud och landet”. Här har vi sannernligen en sorts analys, en djupare inblick i varför landet var i en sådan soppa, och som ledde till dess sammanbrott. Att bekänna sin tro på Kristus var i verkligheten tvärt emot vad de önskade för egen del. De önskade tillfredsställa sina egna begär, utan hänsyn till andras behov eller vad Gud ville med dem. Eftersom de levde i en så osäker och orolig tid, som vi sett, är det inte förvånande att de försökte skaffa sig trygghet för sig själva genom att tillskansa sig politisk makt, även om det innebar att bedra människor, och Gud, (”hycklande”) om vad de hade i sinnet. Kyrkans religiösa uppträdande och statens hållning betraktas som ett försök att maskera deras verkliga intressen: deras traditioner ”har skapats av mänskligt begär” (s. 25, § 4, 1.2) inte av Gud. Han säger

som Melancton ”de saknade verklig grund” och som Bouwsma ”de är inte mer än mänskliga påfund”. Som en följd var samhällets hela struktur instabil, och när människor gjorde uppror mot detta (genom inbördeskriget) för att den så flagrant förnekade dem deras behov föll den samman. Jag är säker på att detta är vad Dewsbury menar när han säger att ”den rättfärdige Guden har störtat dem, till deras eviga skam och förakt”. Gud, som den sanna verkligheten, har slagit tillbaka och undergrävt deras konstruktion för den var en förfälskning, ett förnekande av verkligheten. Därför är detta Dewsburys varning till Cromwell som tog över regeringsmakten:

Så säger Herren Gud Allsmäktig, jag skall störta, störta, störta över ända tills jag har gett honom vad han har rätt till, och han skall ge denna till mig.

Om makthavarna inte accepterar sanningen som deras samvete väcker dem till insikt om, kommer de att dela detta öde. I det hänseendet kan vi i efterklokhetens ljus säga att Dewsburys profetia visade sig korrekt. Inom fyra år hade Cromwells regering fallit samman. Men vi måste tillägga, som de bibliska profeterna, att hans varning var villkorad. Om de vägrade se verkligheten, skulle deras bygge falla samman. Om de insåg verkligheten och regerade

landet med den insikten skulle de lyckas. Då skulle de faktiskt inleda en ny tid för det engelska samhället och kanske också för världen. För en regering som tar hänsyn till människors verkliga behov och respekterar vad människor är i Guds ögon stödjer sig på den mest grundläggande av alla verkligheter. Med Vännernas språkbruk är det Gud som blir kung.

Detta är dagen då vår Gud i himlen skapar sitt eget kungarrike som aldrig ska störtas.

Men ännu bättre, människor ska själva bli delaktiga i makten. Lägga märke till denna märkvärdiga vändning när han återkommer till temat i slutet:

Jubla, fröjda er ni saliga och barn till den högste Guden, stå fast vid Jesu Kristi ledning, ljuset inom er, och vandra i hans kraft så skall ni vandra som kungar på jorden och sjunga den nya sången.

Vilken vision han har! Som följd av det som hänt under de senaste åren kan han se en ny historisk möjlighet för sitt land. Alla politiska försök baserade på egenintresse och undanflykter har avslöjats, så nu finns en unik möjlighet att forma en politik som har sanning och uppriktighet som sin grund. Detta är den nya tid som Kristus talade om och som kristna sedan dess alltid har längtat efter...

Så skulle det förstås inte bli. Landets ledare var inte vuxna den utmaningen. Utan tvekan stod alltför mycket på spel. Men hans budskap är inte bara riktat till dem.

Till varje enskild invånare i England skriver jag... Omvänd ert inre var och en av er; utforska era hjärtan.

Utmaningen var först och främst personlig. Varje person i landet uppmanades att öppna sina liv och hjärtan för en rigorös rannsaking av sitt inre ljus. När och om de gjorde det skulle de förvandlas på djupet. Genom att bli befriad från egensinnet och dess inbillade självbild skulle man upptäcka vem man egentligen var och lära sig att leva på verklighetens grund. De skulle kunna ”vandra i världen som kungar”, trots att kungen av England officiellt framhärdat med sitt anspråk. Till slut skulle han också få lov att ta till sig sanningen ifall ett tillräckligt antal människor i landet hade valt denna. När detta skrevs 1655 var det kanske inte ett realistiskt hopp. Kväkarrörelsen växte snabbt och hotade att bli en dominerande kraft vid slutet av decenniet. (George Fox blev faktiskt tillfrågad 1659 om han kunde hjälpa till att bilda en ny regering efter Cromwells död.) Allvaret i förföljelserna under de följande 25 åren visar på allvaret i detta hot, och vi måste medge att förföljelsen till stora delar nådde sitt mål. Men

inte helt. Kväkarrörelsen överlevde trots allt, och regeringen tvingades att föreslå lagstiftning 1687 som lät kväkarna, och andra "non-konforma" grupper, få verka ostörda.

Sarah Jones skrift, *Light's Appearance in the Truth* [Ljusets uppenbarelse i sanningen], riktade sig främst till kväkargemenskapen, till de "kära lammen" i församlingen som hon börjar med att tala till. Eller kanske jag borde säga att vi antar att den riktar sig till kväkarna, men vi kan inte vara säkra. Tonläget och ordvalet är förvisso kväkarlikt, men lägg märke till tryckåret 1650. Det är två år innan kväkarrörelsen faktiskt började. (Det kan vara den första kväkar-skriften någonsin.) George Fox satt i fängelse i Derby då, anklagad för blasfemi, och hade bara en handfull anhängare vid den tiden, alla i the Midlands. Sarah Jones skrev dock från Bristol. Hur kände hon till budskapet? Hade Elizabeth Hooton besökt henne, som hon skulle komma att besöka så många andra personer senare? Eller hade Sarah nått sina insikter oberoende av George and Elizabeth och först senare anslutit sig till dem?¹² I så fall, vilka var "lammen", "barnen" som hon skriver till? Vi vet inte svaret på dessa frågor idag – men det skulle vara ett strålande forskningsprojekt.¹³

Inte desto mindre visar Sarah Jones i sin skrift förbluffande insikter i den nya andligheten och dess utmaning för människor på hennes tid. Om vi lyssnar kan vi höra det som ett budskap till en grupp som just börjat mötas i andakt.

Detta är Herrens budskap till er med ord som skall vara för evigt, att ni låter er sjunka ner i ordet som varar för evigt och förblir där, och inte i några manifestationer som härrör ur ordet.

Vilka är då dessa "manifestationer" som hon talar om? Det skulle inte bli ett centralt ord för kväkare även om det kunde ha blivit det om hennes skrift blivit mera känd. Det hänvisar till det vi skulle kalla "uttryck" eller "förkroppsligande" där betydelsen av en andlig erfarenhet uppenbaras för andra. Om någon väcks av det inre ljuset till att se sanningen om sig själv, så behöver det inte alls ha skett genom ord eller bilder – allt kan ha skett i tystnad inom personen, även om det medförde en stor förändring i vederbörandes liv. Men om man ville tala om denna sanning med andra var man tvungen att förlita sig på något påtagligt, som ord eller bild, eller som senare Vännerna genom levande "vittnesbörd" om sanningen. Dessa skulle således motsvara det som Sarah avser med "manifestationer". Hon varnar sina oskyldiga "lamm" för en fara, nämligen att när sådana

insikter uttrycks i ord eller på annat konkret sätt, så kan de komma att förlita sig på orden som sådana, formen, och inte anden som inspirerade dem. Hon var tydligen, liksom hennes församling, medveten om att det var just tilliten till ord och former som hade lett kyrkan på avvägar från början. Hon vill inte att den nya församlingen, som har upptäckt befrielsen och "kärleken" som kommer ur tystnaden, ska bli vilseledda av samma frestelse.

Detta är ändå inte bara ett för-svar för tystnaden. Hon fördömer inte ord och kommunikation i sig.

Inte för att en manifestation från sanningens ande bör avvisas, för vad som än manifesteras eller uppenbaras för någon varelse [en människa i detta fall] pekar på innehållet.

Vi är trots allt "varelser", människor, och därför behöver vi att sanningen "manifesteras" för oss om vi skall kunna förstå den (eller åtminstone ta till oss den från andra) men manifestationen ska "ges sin rätta andemening", således den verklighet som dessa ord eller handlingar handlar om, något som inte i sig är en fysisk verklighet. Sarah har pekat på ett verkligt kommunikationsproblem för Vännerna, eftersom de är övertygade om en sanning som i sista hand inte kan förkroppsligas i ord, eller någon annan form. Den måste inses och upptäckas av var och en för sig allt

eftersom man betraktar sitt eget livs verklighet. Men om någon inte har insett denna sanning, eller inte kunnat ta den till sig, vill de som har sett den kunna kommunicera den på något sätt, vilket tvingar dem att undersöka den själva. Däri ligger paradoxen.

Frestelsen som uppstår här är att om man inte ser sin egen sanning klart så kommer man att bli beroende av dem som gör det och tar emot deras ord som evangelium! Men vad har då hänt? Orden har blivit en ersättning för verkligheten. I den utsträckning som man förlitar sig på ord i tolkningen av verkligheten så kommer de att ännu mera hindra upplevelsen av verkligheten. I stället för att tydliggöra eller ge uttryck för insikter kommer de att kväva dem. Hur "sanna" de än må ha varit när de först yttrades, så kommer de att vara falska om man tar till sig dem som sanning. De kommer att fungera som ytterligare ett "bedrägeri", något som de första kväkarna uppfattade som ett av mänsklighetens stora fördärv. De fungerar som en falsk gud, eller som Sarah uttrycker det,

De som bygger på manifestationer och inte på det som uppenbaras, skapar en avgudabild i hjärtat, som Herren Gud snart river ned.

Detta är samma profetiska insikt som William Dewsburys, eller hur?

Att försöka ordna verkligheten genom en uppsättning ord, en kyrklig liturgi eller styrande ordning, är förutbestämt att misslyckas; det stupar på verklighetens klippa.

Denna varning återupprepades i en skrift utgiven nio år senare av "Vänner som möttes i Durham" och som godtogs av General Meeting i Skipton senare samma månad. Här följer ett utdrag ur början:

Det har behagat Gud att, i sin underbara kärlek, i dessa de sista av dagar nu uppenbara sitt evangeliums mysterium... och uppenbara sin härliga sanning som länge drunknat i avfallets mörka natt... låt oss alla förbli och dväljas i sanningens enkelhet, och i friheten att Kristus Jesus har förlöstat oss, stå fast; så att vi inte leds åter in i deras felsteg som gått före oss, som lämnade kraften och anammade former, vilka ledde in i det mörker som så länge har täckt jordens yta, så att inga fotspår må lämnas upptrampade för dem som skall följa oss, eller användas som exempel, så att de alla må ledas och överlämnas till sanningen, för att i den leva och följa och därigenom bli vägledna.

Låt oss stanna där ett ögonblick och lägga märka till det ovanliga uttrycket "överlämnas till sanningen". Dessa Vänner är så säkra på att människor är fullt kapabla att känna igen sanningen, när de en

gång själva har upptäckt den, att de inte behöver vägledas av trosläror eller trosbekännelser eller moraliska regler. De kan helt enkelt "ledas" till sanningen "överlämnas" där! Detta långa avsnitt avslutas med en häpnadsväckande bild:

Varför vi, i kärlek och mildhet och i Herrens fruktan, förmanar alla att i Andens enhet dväljas i denna rena visdom... som Guds kraft kan ge sig till känna genom hos gruppen [av Vänner, dvs. i andaktsmötet] i den fullkomliga frihet som alla har i Kristus Jesus; att ingen enskild må utöva makt eller herravälde över någon annan, inte heller att någon enda individ sätts åsido, utan att de fortfar i sanningens kraft...; att sanning i sig må härska, inte individer eller former... att vår bana måtte vara som skeppets väg genom vågorna, av vilken ingen falskhet kan följa eller ta efter.¹⁴

Den avslutande meningen trollar fram bilden av ett segelskepp till havs, som lämnar kölvatten efter sig vilket snart försvinner, men ingen väg som andra kan följa. Den sanning som har verklig kraft, menar de, är den sanning som upplevs *nu*, av varje individ eller grupp för sig. Denna är inte bara giltig, den är "frihet", "kraft", "liv". Detta är vad man vinner genom att strunta i avgudar som mänskliga dogmer

och status, och öppna sig för verkligheten.

Kyrkan och samhällets hierarkier kan gärna få falla samman när "vanliga människor" finner Guds kraft inom sig själva. Vi kan hävda att den stående triangeln ersattes av en liggande cirkel:

Människor ← det av Gud → människor

Alla människor är på samma nivå, men i centrum ligger (gömt?) något av den transcendentia verklighet som man en gång föreställt sig vara över eller bortom dem.

"Det av Gud" som människor har inom sig och som de kan känna igen som Kristus eller Anden som det talas om i bibeln blir först verklig för dem i form av en sanning som kämpar med deras samveten. När och om de öppnar sig för den och överlämnar sig till den leder den dem genom livet och skänker helhet.¹⁵

Detta prisas också av Francis Howgill i hans redogörelse för den första tiden – kanske känner du igen detta citat ur *Quaker Faith and Practice* (19.08):

Himmelrikets härskare församlade och fångade oss alla, som i ett nät, och hans himmelska makt drog en gång hundratals till sig. Vi lärde känna en plats där vi kunde vara och vänta, och Herren visade sig dagligen för

oss, till vår förvåning, häpnad och stora beundran, så att vi ofta sade till varandra i hjärtats fröjd: "Är det sant att Guds rike verkligen kommit till människorna?"¹⁶

Det var inte mycket man bad om, "att lära känna en plats där vi kunde vara", eller hur? Men man förstår att, givet den situation de befann sig i, så var det verkligen något stort man bad om. Så när de fann det, gav det upphov till enorm glädje och häpnad.

Det tredje avsnittet är ur William Penns *The Rise and Progress of the People called Quakers*, [Hur det folk som kallas Kväkare uppstod och utvecklades] som först trycktes som ett förord till *Fox Journal* 1694 – några år senare än de två andra avsnitten. Det speglar synen hos den andra generationen Vänner, nu lite mera objektiv och sansad, efter åren av förföljelse. Men William Penn tillför skärpan hos ett välutbildat intellekt¹⁷ och synsättet hos en världsvan: han kunde vända sig till världens härskare som en som kände många av dem personligen och förstod deras situation. Han kunde till exempel förstå varför de avskydde kväkarna, både för att de saknade förfining och för att de hade ett rakt och självsäkert uppträdande. De hade "ett grovt och obehagligt uppträdande i allmänhet" medger han, men han är energisk och kompromisslös i sitt

försvar för dem. Deras ”budskap” riktar sig, hävdar han, till stor del mot samhällets struktur (”världens fåfänglighet”). Det avslöjar i verkligheten vad som faktiskt pågår i samhället och visar vägen till en helt ny möjlighet för det. Förvånansvärt nog innehåller det inget upprop eller program till förändring, ingen ”utarbetad design” för landet – vilket är konstigt för att komma från Penn kan man tycka – eftersom han själv ”utarbetade sin design” för Pennsylvania som ett nytt politiskt ”experiment”. Men allt detta skulle komma senare. Vad kväkarna först och främst pekade på var möjligheten att förändra människor inifrån, för det var bara när människor accepterade sig själva som de kunde börja förändra världen omkring sig. Kväkare var ”själva omvända män [och kvinnor]”, säger han på ett annat ställe i sin essä, ”innan de gick ut för att omvända andra”¹⁸. Detta är något som utmärkte kväkarna jämfört med många andra grupper som eftersträvade förändring vid den här tiden. Det har vi redan sett i William Dewsburys skrift som uppmanar alla i England: ”Omvänd ert inre, var och en av er; utforska era hjärtan.”

Andra grupper var skeptiska till att förändra människor. De skulle sitta fast i sin ”fördärvade natur”, ansåg de, till döddagar. Frälsning i denna bemärkelse var reserve-

rad för livet efter detta. I detta livet måste man hantera människor som de var: egoistiska och drivna av begär. Om människor inte kontrollerades skulle de förgöra sig själva. De måste kontrolleras, både med föreskrifter och med våld. De som hade makten hade ansvar för att ställa upp regler för det personliga och sociala livet och skulle garantera att ordningen upprätthölls och göra tillvaron möjlig. Mot denna bakgrund kan man förstå varför många människor, speciellt de med makt, tyckte att kväkarnas uppträdande var ganska chockerande. De förlöjligade öppet regler, behandlade alla, hög som låg, på samma sätt och med samma karga ärlighet. I stället för att respektera auktoriteter och deras ledning uppträdde kväkarna som de hade lust, verkade det. När Church of England återinfördes 1662 som landets hävdvunna kyrka hänvisade den förtäckt till kväkarna i förordet till sin nya böne- och ritualbok. Den förkunnade belåtet att de gamla ”formerna för gudstjänst... fortfarande står fasta och orubbliga, trots alla fåfänga försök och överilade angrepp på dem av personer hemfallna åt förändring, vilka alltid haft större omsorg om sina privata fantasier och intressen än om sin skyldighet mot allmänheten”.¹⁹ Man lägger märke till att Vännernas bärande erfarenheter har blivit ”deras privata fantasier

och intressen”! Men så var prästväldets försvarare *tvungna* att betrakta sådana människor. Deras sätt att handla i frihet efter andens ledning kunde bara leda till anarki, ur prästväldets synpunkt. De ”vände världen upp och ner” – så den högt skattade rangordningen blev omkastad. Märkligt nog tar Penn emot denna gliring, bara för att kamma hem en mycket tyngre poäng: att världen som den var i sig själv var en spegelvändning av vad den var menad att vara. Vad kväkarna gjorde var att återställa världen till den avsedda ordningen.

Detta oerhörda synsätt uppstod inte ur någon mörk psykologisk impuls, eller ”humor”, vill Penn försäkra dem om, inte heller av ilska mot allt som myndigheterna gjorde eller bara för ”att motsätta sig världen”. Det kom ur en erfarenhet av hur världen fungerade:

Men Gud, som gett dem en egen syn på sig själva, lät dem nu se hela världen genom samma sannings spegel och förnuftigt bedöma människors känslor och passioner samt hur allting uppkommer och fungerar.

Gud hade gett dem en spegel som visade sanningen, säger Penn med denna underbara bild, och när de sett sig själva i spegeln, vände de nu spegeln en smula för att se resten av världen. De kunde då se vad som verkligen hände och blev förskräckta. De kunde se hur ”fel”

handlingarna i världen var och hur ”skadliga” resultat de gav.

Penn förebrår inte någon specifik. Han är ganska opartisk, som för att erinra om att ifall lärare och ledare såg efter ordentligt skulle de upptäcka detta själva. Allt växer ur ”en ond grund”, ur ”avfallets mörka natt”. De synder som kväkarna protesterade emot i sitt (tresidiga) samhälle kom ur ”mörker”, dvs. bristande medvetenhet och självkänedom. Detta går djupare än Dewsburys analys som förklarar det samhälleliga beteendet som en kamp om makt och personlig vinning. Penn förnekar inte den analysen men med sin kyligare syn på saken anser han att folk beter sig såhär för att de inte förstår vilken situation de faktiskt befinner sig i. De tror att de handlar med det goda för ögonen. De kan inte inse hur fördärvligt deras levnadssätt är.

Penn rider inte heller moraliskt på några höga hästar. Han hade sin erfarenhet, som kväkare i allmänhet hade, av att upptäcka mörkret hos sig själv! Det var just den insikten som hade gjort så stor skillnad i deras liv. Genom att se den mörka sidan i sina egna liv i andens sökarljus, kunde de förstå varför man betedde sig på det sättet och därigenom befriades de från sådana ingivelsers makt. I stället fann de en djupare, mer upplyst lust och en inre kraft att leva efter. Ljuset ”visar hur man övervinner

den... kraften tilltar... att växa sig stark i kärlek, tro och goda handlingar".²⁰

De såg inte sig själva som bättre än andra i och för sig, men de hade upptäckt en möjlighet till kärlek och godhet inom sig som de visste också fanns närvarande i andra. De var därför övertygade om att andra också kunde förändras, ja att hela samhället kunde förändras.

Om deras liv uppfattades som provocerande så var detta bara avsett att väcka folk till att se möjligheterna i sina egna liv, och i hela samhället. Kväkarnas livsstil var ett sätt att vittna om denna möjlighet. Det var vad de menade med "vittnesbörd" / "testimony". Naturligtvis vittnade de också i ord, som vi kan se i dessa tre texter, men de var medvetna om att orden var otillräckliga och lätt kunde missförstås, som Sarah Jones förklarar. Därför vittnade de också om sanningen som hade förändrat deras liv genom att leva enligt den sanningen. Verkligheten i deras liv (och allt mänskligt liv) lyste igenom i allt de företog sig för de var öppna för den verkligheten och levde i överensstämmelse med den. Liv som levdes i enlighet med sanningen skulle ge resonans i hur andra levde sina liv, och mera uttryckligen med den djupa känslan inom dem att de inte levde gott (nog), inte levde på rätt sätt. När Vännerna talade ärligt och uppräk-

tigt till andra människor, när de behandlade dem som de verkligen var, utan undanflykter och projektioner,²¹ när de bemötte våld med icke-våld och hat med kärlek, då visste människor någonstans inom sig att de mötte sanningen, antingen de gillade det eller inte. "Dessa och sådana liknande handlingar", som Penn skriver om deras typiska uppträdanden, var "deras vittnesbörd" inför världen, och att det huvudsakligen var genom "att fram-bära sina vittnesbörd" som de hoppades kunna förändra världen.

Vi måste komma ihåg att ordet "vittnesbörd" som de tidiga Vännerna använde låg mycket närmare betydelsen som ordet vittna har i en domstol. Att vittna inför en domare handlade om att högtidligt uppge för honom det man av egen erfarenhet visste vara sant. Det var att låta rätten veta sanningen om den situation den var satt att bedöma, och som den annars inte kunde veta. Av detta framgår klart att Vännernas vittnesbörd inte handlade om att vittna om vad de *trodde på*, eller ansåg värdefullt, som vi brukar se på vittnesbörderna idag, utan om vad de ansåg vara sant enligt deras erfarenhet. (Jag återkommer senare till detta.)

När deras vittnesbörd uppfattades och togs emot, när det "svarade mot det av Gud" i andra, så började världen förändras inifrån.

(fortsättning i nästa nr.)

(Fotnoter)

1 Jag hämtar dessa citat från en uppsats av William Bouwsma, 'Anxiety and the Formation of Early Modern Culture', i Barbara Malament (red.), *After the Reformation*, Manchester University Press, 1980, s. 231.

2 William Bouwsma, 'Anxiety and the Formation of Early Modern Culture', a.a., s. 231.

3 John Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, III, iv, 1. William Bouwsma, som tog fram detta citat skrev senare en hel bok om *John Calvin: A 16th Century Portrait* där han beskriver Calvins syn på sin tids oro och hans försök att övervinna den genom att läsa Bibeln på ett nytt sätt, som den enda säkra grunden till sanning.

4 George Fox, *The Journal*, (1694) red. John Nickalls, Cambridge University Press, 1952, s. 11.

5 William Braithwaite, *The Beginnings of Quakerism* (1912), 2nd edition, 1955, Cambridge University Press (reprinted by William Sessions, York, 1981), s.35. jfr. s.47: 'His gospel... was also a call to reality in every relation of life'. /Hans budskap... var också en uppmaning till ärlighet i livets alla angelägenheter./

6 Fox förklarar detta i ett brev omkring 20 år senare där han bl.a. säger: "Guds ord som lever och står fast i alla tider är Kristus, vars namn betyder Guds ord", (Epistle 249 [1667], *Works of George Fox* 7:291; se även min *Truth of the Heart* (Quaker Books, 2007), 1:99). I ett av sina tidigaste brev skriver han "Håll er till det inre. Och när de säger 'se här' eller 'se där är Kristus' följ dem inte; för Kristus finns inom er. Och de är förförare och antikrist, som leder era sinnen bort från er inre undervisning som finns inom er, (Epistle 19 [1652], i *Works* 7:27; även i *Truth of the Heart*, 1:101).

7 George Fox, *Journal* (red. Nickalls), s.11.

8 George Fox, *Journal* (red. Nickalls), s. 11, 12.

9 George Fox, *Journal* (red. Nickalls), s. 14.

10 George Fox, 'To all who would know the way to the kingdom' [a tract of 1653] i *The Doctrinals*; i *Works* 4:19; också i *Truth of the Heart* 2:38. Om 'den eviga elden' se Matteus 3:12 and Lukas 3:17.

11 Se början av Dewsburys text i min separata bilaga.

12 David Boulton har påpekat för mig att den församling hon skrev till var The Family of Love [Kärlekens familj], som vi vet existerade i Bristol och som redan då påverkades i samma riktning som kväkarna.

13 Det finns viss information om Sarah Jones i Applegate, Benefiel, Garman, et. al. (red), *Hidden in Plain Sight: Quaker Women's Writing 1650-1700*, Pendle Hill Publications, Pennsylvania, 1990; och i Maureen Bell et. al. (red), *A Biographical Dictionary of English Women Writers 1580-1720*, G.K. Hall & Co, Boston, Mass., 1990.

14 Detta femsidiga dokument har bara en gång förekommit i tryck, som en fotnot [] till en samling *Letters Etc of Early Friends* [Tidiga Vänners brev etc.] publicerad i 1841, redigerad av Abram Barclay, s. 288-292.

15 Detta dokument kan kanske hjälpa oss att förstå det välkända rådet från de Äldste i Balby som ingår i *Quaker Faith and Practice 1.01*, som även inleder svenska Vänners Råd och Frågor: »Kära, älskade Vänner! Dessa råd lägger vi inte på er som en regel eller föreskrift att följa, utan som vägledning för alla som fått ett mått av det ljus som är rent och heligt. När vi sålunda vandrar och förblir i ljuset, må då råden följas i Anden och inte i bokstaven - 'ty bokstaven dödar, men Anden ger liv' [2 Kor. 3:6].» (Uppsala 2004)

16 'Francis Howgill's testimony concerning... Edward Burrough', [Francis Howgills vittnesmål rörande... Edward Burrough] 1663, i Edward Burrough, *The Memorable Works of a Son of Thunder*, [Minnesvärda gärningar av en tordönets son] 1672, prel. blad e3

17 Penn var utbildad i Oxford och Paris i såväl klassisk litteratur som teologi, senare även i juridik i London. Han var son till Sir William Penn, chef för kung Carles flotta och kollega med Samuel Pepys, men den unge William Penn vände det

aristokratiska livet ryggen när han blev kväkare 1666.

18 I förordet till George Fox's *Journal*, i *The Works of George Fox*, vol.1, s. xxii.

19 *The Book of Common Prayer* (1662), Cambridge University Press, 1968, sid. v. Denna bok utgör fortfarande den lagliga grunden för den etablerade kyrkan, så kväkarna är fortfarande, legalt sett, ett hot mot etablissemang!

20 Jfr. Geoffrey Nuttall, 1600-tals historiker vänligt inställd till kväkarna. Han lovordade Penns redogörelse för kväkarnas tro och livsåskådning som fortfarande "den mest upplysande samtida analysen av rörelsen", han betonar att vad som var unikt med rörelsen vid den tiden var: "Här har vi ett nytt concept: inte bara bort från världens fåfänglighet utan hur man kunde ta itu med denna. Det är ett riktigt klargörande som pekar på en viktig

skillnad mellan kväkarrörelsen och andra liknande rörelser. Geoffrey F. Nuttall, 'Overcoming the World: the Early Quaker Programme', i sin *Early Quaker Studies and the Divine Presence*, Western Rhyn: Quinta Press, 2003, s. 28f. Även i Derek Baker (red.), *Sanctity and Secularity*, Studies in Church History 10, Oxford: Blackwell, 1973.

21 George Fox förstod, långt före sin tid, att kritik och smädelsor mot andra ofta har sin grund i oförmågan att acceptera det onda inom sig själv. Se t.ex. hans *Journal* (red. J.Nickalls), för 1648; i *Truth of the Heart* 1:17; och min artikel 'Darkness and Light' /Mörker och Ljus/, tillsammans med andra, i Jackie Leach Scully and Pink Dandelion (red.), *Good and Evil: Quaker Perspectives*, /Gott och Ont: Kväkarnas synsätt/ Ashgate, 2007, s.193–206.

🔗 Goda bidrag ger hjälp i praktiken! 🔗

Tack vare varmhjärtade bidrag kan vi nu göra detta:

- stödja Vännerna i Burundi till att driva ett projekt för jordbruksutveckling, på ekologisk grund och med SIDA-bidrag
- stödja ett lokalt självhjälpsprojekt mot fattigdomen i Bangladesh, som därmed också kan få stöd av SIDA-medel.
- i samarbete med europeiska Vänner driva en förskola för palestinska barn i ett flyktingläger i Ramallah på Västbanken.
- stödja Norges Kvekerhjelp med återuppbyggnad och psykologiskt stöd till barn vi deras 13 förskolor i Gaxa efter kriget
- tillsammans med europeiska Vänner stödja kväkarna i Georgien med att ge mat och medicin till flyktingar efter kriget där
- stötta handikappade ungdomar i St Peterburg.

Om man vill kan man öronmärka ett bidrag, annars avgör kommittén var det bäst behövs.

Kväkarhjälpen, postgiro 30 39 01-3

Malla Horn till minne

Malla Horn, Sylvia Milstam och hjälpen till Wien

När Malla Horn gick bort förra året hade hon hunnit fylla hundra år. Hon var född i Skåne – hon och brodern Gustaf miste sina föräldrar i tidig ålder. Hon var då fem år gammal och förlusten blev ett livslångt trauma för barnen.

Malla bedrev studier bland annat vid Lunds Universitet (fil kand) och intressant kan vara att hon var med och startade Clarté där även Tage Erlander ingick. I yrkesverksam ålder var hon knuten till Kungliga biblioteket som bibliotekarie – hon var aktiv på KB upp till 85 årsåldern.

Bland kväkarna minns man henne främst för hennes verksamhet i Wien efter andra världskriget. Redan före kriget hade hon hjälpt människor att komma ut ur Österrike. Under några år kring 1950 var hon föreståndare för ett barnhem och ett flickhem, som representant för de svenska kväkarna, och hon skötte även om bespisning av nödlidande gamla. Barnhemmet ville vara mera mera som ett verkligt hem än en anstalt med sträng disciplin, vilket var något nytt på den tiden. Bland annat strävade man efter syskonliknande grupper med barn av olika åldrar. Barnhemmet övertogs senare av Wiens stad. På

Sängerwarte, ett hem för "vanvårdade" flickor, försökte Malla och hennes medhjälpare skapa en varm miljö för flickor i åldern 14-20 år. År 1952 brann det på Sängerwarte, och även om huset renoverades lades flickhemmet senare ner. Malla återvände till Sverige i mitten av 1950-talet. Under sin tid i Wien hade hon också arbetat för de österrikiska fredsorganisationerna, och hon engagerade sig sedan i de svenska kväkarnas fredsarbete.

En av de ledande kväkarna i Sverige, Greta Stendahl, skrev om henne på 40-talet: Det Malla Horn ger sig åt, ger hon sig helt åt.

En av dem som under en kortare tid arbetade med Malla på flickhemmet Sängerwarte var Sylvia Milstam, som då var en ung kväkare, men som på 60-talet lämnade samfundet för katolska kyrkan. Liksom Malla hade Sylvia tidigt mist sina föräldrar. Hon tycks ha haft en stor förmåga att stötta andra. Även Sylvia gick bort för något år sedan. Det som följer berättade hon i en intervju år 2003:

Jag blev tillfrågad om jag kunde hjälpa till på flickhemmet. Det fanns ett 40-tal flickor där, från 14 år. Några få hade redan fyllt 20, eller t.o.m. några år därtill. Det hette att det var för "verwahrloste Mädchen" (vanvårdade flickor), men de var inte "verwahr-

lost“ på annat sätt än att de hade haft stora svårigheter i sina hem, kanske i skolan. De flesta var mycket duktiga och välanpassade. De kom från hem där dryckenskap hade varit vanlig, och en del kanske till och med var hemlösa.

/---/

Den yngsta gruppen, 14-16-åringar, gick i skola, medan de andra flickorna kunde vara lärflickor eller hade sitt första jobb. Vi hade en flicka som gick i gymnasiet. Hon var mycket duktig och man tog stor hänsyn till hennes behov av arbetsro, och jag tror att hon hade eget rum. Helga hette hon. De äldsta flickorna gick till sina olika arbeten, syateljé, syaffär e.d., och kom hem på kvällen. Det fanns alltid mat som väntade på dem, och omsorg från några vårdarinnor./---/Det var särskilt viktigt med kvällstjänsten, när de äldre flickorna kom hem till Söngervarte. Då såg man till att de fick sitt kvällsmål, pratade med dem som ville prata och höll brasan igång på vintern eftersom det ofta var kallt då. Vi skulle se till att det var en varm miljö. Var och en hade nog sina problem, kanske ett möte med ett syskon eller en förälder gjort henne upprörd eller bekymrad. De yngre flickorna verkade mera sorglösa. Vi sjöng tillsammans. Fräulein Ennis från England kom och

sjöng och spelade piano på ett härligt medryckande sätt, och vi hade då och då sångstunder. Själv höll jag gymnastiklektioner ibland.

/---/

För oss som arbetade på flickhemmet var det viktigt att vi etablerade kontakt, och att flickorna hade sysselsättning som de kunde ha glädje av. Det var inte så lätt för en person som jag, i 22-23-årsåldern, att alltid veta vad som var bästa lösningen för dem, men jag hade mycket stöd av Malla Horn.

/---/

Malla ... var djupt engagerad i människors sociala problem. Hon var litet stram, hon sa inte så mycket, men man hade en känsla av att hon var mycket inkännande, när det gällde flickorna, och hon ville att de skulle bemötas sakligt, inte dömande. Jag tycker mig minnas att hon tog personer i försvar och var förstående.

Ingmar Hollsing

Dagar i stillhet!

*Är du intresserad av ett andligt sökande som är fritt från dogmer och baserat på den egna gudserfarenheten?
Har ditt inre växande lett dig till insikt om en andlig verklighet?
Söker du ett komplement till det din kyrka erbjuder?
Behöver du ett par dagars vila i en gemenskap som når bortom orden?
Välkommen till retreat på Svartbäcken!*

Datum: 27-29/3 Mor och dotter , 24-26/4 Kom till ro och 15-17/5 Emilia Fogelklou "Tänk på att du helgar ... arbetsdagen".

Grunden för våra retreatar är stilla kväkarandakt i aktiv väntan med Gud. På Svartbäcken finner du en kravlös och rogivande miljö. Du kan ta ett steg åt sidan från ditt vanliga liv, för att ägna tid åt den inre verkligheten. I din egen takt.

Våra retreatar börjar fredagar kl 18.00 med gemensam vegetarisk måltid och avslutas på söndag c:a kl 14.00. Svartbäcken ligger i underbar Roslagsmiljö 65 km nordost om Stockholm. Pris 900 kr för helgen.

Upplysningar och bokning: Julia Ryberg, 0175-715 69

POSTTIDNING B**KVÄKARTIDSKRIFT***Vännernas Samfund i Sverige**Box 9166 – 102 72 STOCKHOLM***BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING**

(Om det står "ja" efter årtal på etiketten så har du betalat din prenumeration för det året)

ADRESSER OCH ANDAKTER

Postadress	Vännernas Samfund i Sverige Box 9166, 102 72 Stockholm	Tel/fax. Exp Samfundsassistent	08-668 68 16 0175-715 69
Besöksadr.	Kväkargården, Kristinehovsg. 2	T Hornstull (uppg. Högalidsparken)	
Plusgiro	5 15 83-3	Hemsida: www.kvakare.se	

Expedition: Tel.svarare och Samfundsass se ovan

Stockholm – andakt på Kväkargården varje söndag kl. 11, torsdag kl. 19;**Göteborg** – andakt 1:a söndagen i månaden kl 11 september – maj, Lillatorpsgratan 10, Örgryte, Tel. 031-25 44 96 (Gramén) **Rimbo** – andakt på Svartbäcken, 6 km v. om Rimbo.Kontakt: 0175-715 30 (Ryberg); **Järna** – andakt 2 sönd. kl 17 samt 2 tisd. kl 19 per mån uppl. 08-551 735 11 (Stefansson) **Uppsala** – andakt 2:a och 4:e lördagen i månaden kl 15.00 (sommarpaus), Pastoralinstitutet, Linnégatan 1 Tel. 018-55 74 87 (Kiselman); **Lund** - varannan lörd. (jämna veckor) Änglagården i Västerkyrkan, Byggmästareg. 31. Uppl: 0730-87 22 87 (Ekström) 046-14 23 98 (Anderson, engelska). **Mälardalsgruppen** - . Kontakt: 0150-122 59 (Nicklas Adamsson). **Västgötagruppern** sista sönd. i månaden. Uppl.: 073-762 1008 (Brand)**FINLAND:** Vännernas Religiösa Samfund, Kväkarna **Helsingfors** – Vasagatan 4 C 53 andakt varje söndag kl 11. Tel. +358 9 728 45 65 (Lehto) E-post: jocke.fagerstrom@nbl.fi;**Åbo** – andakt varje söndag kl. 13. Tel. +358 40 876 9163 (Fowler); **Tammerfors** – 3:e lördagen i månaden kl 14. Tel. +358 41 518 8267 (Lampela) – **Uleåborg/Karleby/Muhos** - enl. ösk. E-post: jane.rose139@gmail.com. Tel. +358 8 533 3057(Rose); **Ekenäs****(SYM)** – andakt varje söndag kl. 11. Tel. +358 19 205 472 (Rancken) E-post: brrancken@surfnet.fi. **NORGE:** **Oslo** Vennenes Samfunn, Grønland 12, N-0188 Oslo. Andakt hver søndag kl. 11. Tel. 22 43 45 60, fax 22 43 63 01; **Kristiansand** andakt annenhver söndag.Tel. 38 04 55 57; **Bergen** – andakt 1:e söndagen i måneden. Tel 05-28 37 66; **Stavanger** – Sandvigå 27, N-4007 Stavanger. Andakt hver søndag kl. 11. Tel 51 52 64 11.**DANMARK; København** - Kvækerne, Drejervej 17, 4 tr. 2400 København NV. Tel. +45 36 47 00 95 (Clausen). Andagt hver søndag kl. 10; **Østjylland** tel. +45 86 99 70 65 (Pihl)); **Vestjylland** tel. +45 9737 3650 (Ingversen).**FWCC** (Vännernas Världskomm.) **World Office**, 173 Euston Road, London NW1 2AX, UK – **Europe & Middle East Section**, Marisa Johnson, 22 Percheron Close, Impington, Cambridge, UK CB24 9YX emes@fwcc.quaker.org – **Section of the Americas**, 1506 Race st., Philadelphia PA 19102, USA – **Africa Section** N'gong Rd, PO Box 41946, Nairobi, Kenya – **Asia West Pacific Section**. 657 Mount Eden Road, Auckland 1004, New Zealand –**KVÄKARHJÄLPEN** – Sverige pg 30 39 01-3, Norge pg 1254 2008081.